25.3.2022

# Naisjärjestöjen Keskusliiton täydentävä lausunto hallituksen esityksestä eduskunnalle seksuaalirikoksia koskevaksi lainsäädännöksi

Naisjärjestöjen Keskusliitto täydentää lausuntoaan eduskunnan lakivaliokunnalle hallituksen esityksestä eduskunnalle seksuaalirikoksia koskevaksi lainsäädännöksi (HE 13/2022 vp).

## Haavoittuvassa asemassa oleviin kohdistuvien rikosten tunnistamisesta

Naisjärjestöjen Keskusliiton näkemyksen mukaan esitetyn seksuaalisen hyväksikäytön (5 §) tapauksissa olisi kyse tilanteista, joissa tekijän valta-aseman ja/tai uhrin haavoittuvan aseman ei ole tunnistettu muodostavan sellaisia olosuhteita, joissa aitoa suostumusta ei voi antaa. Liitto yhtyy lainvalmistelijoiden näkemykseen siitä, että lainsäädännön tulee varmistaa näiden tilanteiden rangaistavuus. **Liitto kuitenkin näkee, että rangaistavuus tulisi toteuttaa ensisijaisesti muotoilemalla raiskauspykälä (1 §) siten, että se kattaa vallan väärinkäytön tilanteet ja haavoittuvassa asemassa oleviin kohdistuvan seksuaalisen väkivallan sekä varmistamalla, että uhrin haavoittuva asema, tekijän valta-asema ja muut pakottavat olosuhteet tunnistetaan rikosprosessin kaikissa vaiheissa (rikostutkinta, syyteharkinta, tuomioistuinkäsittely).**

**Tällä hetkellä esitettyä 5 §:ää pitkälti vastaava seksuaalisen hyväksikäytön pykälä ei takaa sitä, että haavoittuvuus tunnistettaisiin rikosprosessissa tai se johtaisi tuomioon.** Daniela Alaattinoğlun, Heini Kainulaisen ja Johanna Niemen tutkimuksessa Raiskausrikosten eteneminen rikosprosessissa[1] tarkasteltiin millaisia raiskausrikoksia (RL 20:1–5) on jätetty tutkimatta, syyttämättä ja tuomitsematta. Aineiston perusteella havaittiin, että poliisi oli harvoin tunnistanut haavoittuvuutta ilmentäviä tekijöitä tai antanut niille rikosoikeudellisesti merkitystä, huolimatta siitä, että haavoittuvuusperusteet kumuloituivat usein: poliisin tekemistä päätöksistä 41,5 prosentissa tapauksista oli löydettävissä useampi kuin yksi haavoittuvuusperuste (alkoholi, lääke tai huumausaine, nuori ikä, pelko, nukkuminen, avuton tila, tiedottomuus, maahanmuuttajatausta, vammaisuus, riippuvainen asema, vanha ikä, muu haavoittuvuus). Syyttäjän tekemistä päätöksistä lähes joka toisesta oli löydettävissä useampi kuin yksi haavoittuvuudesta kertova tekijä (48,7 %), ja käräjäoikeudessa hylätyistä syytteistä reilusti yli puolessa esiintyi useampi kuin yksi haavoittuvuutta ilmentävä tekijä (68,5 % tapauksista).

**Tästä huolimatta edes kumuloitunut haavoittuvuus ei tutkituissa tapauksissa johtanut syyksi lukevaan tuomioon.** Tutkijoiden mukaan käräjäoikeus oli tulkinnut rikoslain tunnusmerkistöjä varsin pidättyvästi. Tutkijat toteavatkin, että analyysin perusteella **uhrin haavoittuvaan asemaan on syytä kiinnittää enemmän huomiota**. Haavoittuvuus liittyi esimerkiksi uhrin nuoreen ikään, uhrin ja tekijän väliseen ikäeroon, uhrin kehitysvammaan tai riippuvuussuhteeseen. Myös parisuhteen kontekstiin ja erityisesti siihen, oliko parisuhteessa esiintynyt aikaisemmin väkivaltaa, pitäisi kiinnittää rikosprosessin alkumetreiltä lähtien enemmän huomiota. **Tutkijoiden mukaan jokainen suostumus tulee arvioida erikseen.**

**Myös Euroopan ihmisoikeustuomioistuin (EIT) on ratkaisukäytännössään korostanut tilanteiden yksilöllistä arviointia, pakottavien olosuhteiden tunnistamista ja suostumuksen puutteen asettamista tutkimuksen keskiöön.** Tapauksessa *M.C. v. Bulgaria* (2003)[2] oli kysymys sekä raiskauksen tunnusmerkistöstä että velvollisuudesta tutkia rikos. Tuomioistuimen mukaan valtio ei ollut suorittanut riittävää rikostutkintaa, eikä tarkastellut näyttöä suostumuksesta ja pakottavista olosuhteista riittävällä tavalla:

*EIT:n mielestä oli erittäin merkittävää, että sanottu laiminlyönti johtui ilmeisesti rikostutkijan ja syyttäjien siitä käsityksestä, että kun väite koski raiskausta sovitun tapaamisen yhteydessä eikä raiskauksesta ollut suoranaista näyttöä kuten väkivallan jälkiä tai avunhuutoja, näyttöä suostumuksen puuttumisesta ja siten raiskauksesta ei voitu johtaa kaikista asiaan liittyvistä asianhaaroista. […] Syyttäjät olivat jättäneet huomiotta mahdollisuuden näyttää tekijöiden tarkoitus arvioimalla kaikkia asiaan liittyviä seikkoja kuten näyttöä siitä, että tekijät olivat tahallaan harhaanjohtaneet valittajaa viedäkseen hänet syrjäiselle paikalle ja luodakseen siten pakkoa ilmentävän ympäristön.*[3]

Vaikka suostumuksen puutetta voi olla vaikeaa osoittaa, viranomaisten on tutkittava asia perusteellisesti tehtävä päätös kaikkien asiaan liittyvien seikkojen arvioinnin perusteella. (K. 181) Tuomioistuimen mukaan:

*Tutkinnan ja johtopäätösten tuli kohdistua kysymykseen suostumuksen puuttumisesta. Niin ei ollut tehty käsillä olevassa tapauksessa. EIT katsoo, että laiminlyönti tutkia riittävästi asiaan liittyviä seikkoja oli johtunut siitä, että suoranaiselle näytölle oli*

[1] https://www.utu.fi/sites/default/files/public:/media/file/raiskausrikosten-eteneminen-rikosprosessissa-2020.pdf
[2] https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:[%22001-61521%22]}
[3] K. 179–180. Virallinen käännös (Finlex) https://www.finlex.fi/fi/oikeus/eurooppa/feit/2003/20031871

*pantu liian paljon painoa. Viranomaiset olivat tässä tietyssä tapauksessa omaksuneet rajoittavan suhtautumisen ja käytännössä korottaneet vastarinnan rikoksen tunnusmerkistön alaan. EIT katsoi, että viranomaisia voitiin kritisoida myös siitä, että ne olivat panneet liian vähän painoa nuorten ihmisten erityisen suojattomalle asemalle ja alaikäisten raiskaustapauksiin liittyville erityisille psykologisille tekijöille.* [4]

**EIT:n oikeuskäytäntö siis edellyttää rikostutkinnan kohdistamista suostumukseen, suostumuksen ja pakottavien olosuhteiden tarkastelemista kontekstisidonnaisesti ja ilman stereotypioita, sekä sen varmistamista, ettei näyttövaatimuksilla käytännössä koroteta rikoksen kynnystä korkeammalle, kuin se lain mukaan on** edellyttämällä esimerkiksi näyttöä pakottamisesta osoittamaan suostumuksen puuttumista.

**Myös Istanbulin sopimus korostaa, että syytteeseenpano vaatii olosuhteiden sensitiivistä ja tapauskohtaista arviointia sen selvittämiseksi, onko uhri suostunut seksuaaliseen kanssakäymiseen vapaaehtoisesti.** Tällaisen arvioinnin pitää tunnistaa seksuaalisen väkivallan uhrien erilaiset reagoimistavat eikä arvio saa perustua siihen, mitä pidetään uhrille tyypillisenä käyttäytymisenä. Laintulkinnat eivät myöskään saa perustua sukupuolistereotypioille tai myyteille miesten ja naisten seksuaalisuudesta.

Naisjärjestöjen Keskusliiton näkemyksen mukaan seksuaalisen itsemääräämisoikeuden suoja tulee ulottaa kaikkiin ihmisryhmiin yhtäläisesti. Erillinen seksuaalisen hyväksikäytön pykälä ei turvaa haavoittuvassa asemassa olevien henkilöiden oikeusturvaa, sillä se ei takaa pakottavien olosuhteiden ja haavoittuvuuden tunnistamista rikosprosessissa, eikä näin voida ajatella olevan myöskään uudistetussa lainsäädännössä. **Seksuaalirikosten kohteiksi joutuneiden ihmisten oikeusturva toteutuu parhaiten siten, että rikosprosessin kaikissa vaiheissa kiinnitetään huomiota suostumuksen ja sen puutteen arviointiin ja haavoittuvuuden, valta-aseman hyväksikäytön ja muiden pakottavien olosuhteiden tunnistamiseen. Tämä voidaan ja tulee toteuttaa myös silloin, kun kaikki ilman vapaaehtoisuutta toteutetut sukupuoliyhteydet on sisällytetty raiskauksen soveltamisalaan.**

## Törkeän raiskauksen kriteereistä ja Istanbulin sopimuksen mukaisista raskauttavista seikoista

**Naisjärjestöjen Keskusliitto on esittänyt Istanbulin sopimuksen mukaisten raskauttavien seikkojen systemaattista huomiointia törkeiden tekomuotojen määritelmissä.** Raskauttavat seikat on määritelty sopimuksen 46 artiklassa:

46 artikla Raskauttavat seikat
Osapuolet toteuttavat tarvittavat lainsäädäntö- tai muut toimet varmistaakseen, että seuraavat seikat voidaan kansallisen lain asianomaisten säännösten mukaisesti ottaa huomioon raskauttavina seikkoina määrättäessä rangaistusta tämän yleissopimuksen mukaisesti rangaistaviksi säädettävistä teoista, jolleivät nämä seikat jo kuulu kyseisen rikoksen tunnusmerkistöön:

a. rikoksen on kohdistanut entiseen tai nykyiseen kansallisessa laissa tunnustettuun puolisoon tai kumppaniin perheen jäsen, uhrin kanssa yhdessä asuva henkilö tai valta-asemaansa väärin käyttänyt henkilö;
b. rikos tai toisiinsa liittyvät rikokset on tehty toistuvasti;
c. rikos on kohdistettu henkilöön, jonka erityiset seikat ovat tehneet haavoittuvaksi;
d. rikos on kohdistettu lapseen tai tehty lapsen läsnä ollessa;
e. rikoksen on tehnyt kaksi tai useampia henkilöitä yhdessä;
f. ennen rikosta tai sen yhteydessä on käytetty erityisen raakaa väkivaltaa;
g. rikos on tehty käyttämällä asetta tai uhkaamalla aseella;
h. rikoksesta on aiheutunut uhrille vakavaa ruumiillista tai henkistä haittaa;
i. rikoksentekijä on aiemmin tuomittu samanlaisesta rikoksesta.

Osa sopimuksen mukaisista raskauttavista seikoista, kuten se, että kohteena on lapsi, rikos on tehty väkivaltaa käyttäen, tai että sen on tehnyt useampi henkilö yhdessä, on huomioitu törkeiden tekomuotojen määritelmissä. Törkeän raiskauksen perustelujen mukaan erityistä henkistä kärsimystä voi aiheutua myös siitä, että tekijälle läheiset ihmiset joutuvat seuraamaan tekoa, mikä tulee tulkita mahdollistavan tuomion koventamisen tilanteessa, jossa rikos on tehty lapsen läsnäollessa**. Erityisesti lähisuhdeväkivalta, sille tyypillinen toistuvuus, ja rikoksen kohdistaminen haavoittuvassa asemassa olevaan henkilöön kuitenkin puuttuvat törkeiden tekomuotojen määritelmistä edelleen.**

**Uudistus ei myöskään kaikilta osin onnistu turvaamaan 16–17-vuotiaiden lasten seksuaalista itsemääräämisoikeutta ja häiriötöntä kehitystä.** Ongelmakohtia ovat seksuaalinen hyväksikäyttö (5 §), korvauksen tarjoaminen nuoreen kohdistuvasta

[4] K. 181–183. Virallinen käännös (Finlex) https://www.finlex.fi/fi/oikeus/eurooppa/feit/2003/20031871

seksuaalisesta teosta (9 §) ja lapsen seksuaalinen hyväksikäyttö (16 §). Istanbulin sopimuksen mukaan lapsia ovat kaikki alle 18-vuotiaat. Haavoittuvassa asemassa olevien henkilöiden kohdalla ongelman tekee erityisen vakavaksi se, että myöskään perusmuotoisen raiskauksen tunnusmerkistö ei tunnista kaikkea vallan väärinkäyttöä, jolla on erityistä merkitystä haavoittuvassa asemassa oleville henkilöille.

## Rangaistuksista

**Naisjärjestöjen Keskusliitto nostaa esiin ehdollisen vankeusrangaistuksen mahdollisuuden ongelmallisuuden erityisesti sellaisen vakavalla tavalla seksuaalista itsemääräämisoikeutta loukkaavan rikoksen kuin raiskaus osalta.** Raiskauksesta annettavat tuomiot ovat Suomessa useimmiten ehdollisia ja alhaisempia kuin muissa Pohjoismaissa. Kun otetaan huomioon seksuaalirikosten sukupuolistunut luonne ja seksuaalisesta väkivallasta rankaisemattomuus, antaa rangaistusasteikon alimpien rangaistusten soveltaminen näihin rikoksiin hälyttävän viestin siitä, miten Suomi sitoutuu naisiin kohdistuvan väkivallan poistamiseen.

**Istanbulin sopimus edellyttää, että yleissopimuksen mukaisesti rangaistaviksi säädettävistä teoista voidaan määrätä tehokkaat, oikeasuhteiset ja varoittavat seuraamukset niiden vakavuuden mukaan.** Ehdollisen vankeusrangaistuksen seuraamukset jäävät käytännössä vähäisiksi, ja ehdollisen rangaistuksen muuttuminen ehdottomaksi myöhemmän käytöksen perusteella on harvinaista. Tämä ei vastaa yleistä oikeustajua. Rikoslain uudistamisen yhteydessä on perusteltua tarkastella myös raiskausrikosten rangaistusasteikon alarajan oikeasuhtaisuutta. Raiskauksen kohdalla tämä tarkoittaisi rangaistusasteikon alarajan nostamista kahteen vuoteen.

**Naisjärjestöjen Keskusliitto – Kvinnoorganisationernas Centralförbund ry**

| | |
|---|---|
| Saara-Sofia Sirén | Terhi Heinilä |
| puheenjohtaja | pääsihteeri |

Lisätietoja: Merja Kähkönen, vaikuttamisen suunnittelija, Naisjärjestöjen Keskusliitto, puh. 050 546 6688, merja.kahkonen@naisjarjestot.fi

*Naisjärjestöjen Keskusliitto – Kvinnoorganisationernas Centralförbund ry on vuonna 1911 perustettu sukupuolten tasa-arvoa edistävien naisjärjestöjen kattojärjestö, johon kuuluu 72 jäsenjärjestöä ja yhteensä noin 400 000 jäsentä. Naisjärjestöjen Keskusliiton tavoitteena on naisten aseman, sukupuolten tasa-arvon ja tyttöjen ja naisten oikeuksien edistäminen.*